

Komentari nalaza istraživanja o informisanosti građana o javnim nabavkama

Istraživanje o informisanosti građana o javnim nabavkama u Srbiji i o stavovima koje o uslovima za učešće u postupcima, efikasnosti i transparentnosti sistema imaju ponuđači i naručioci, za potrebe NALED-a sproveo je IPSOS, a rezultati su predstavljeni 9. jula, u okviru kampanje [Mesec javnih nabavki](#). Inicijativa je deo projekta [Efektivne javne nabavke u službi ekonomskog rasta](#), koji sprovodi NALED, uz podršku Švedske agencije za međunarodni razvoj (Sida), sa fokusom na jačanju kapaciteta ponuđača i naručilaca u postupcima nabavki, za primenu propisa i sprovođenje postupaka. Ciljevi projekta su da se prosečan broj ponuda poveća na 3,5 (sa 2,5 koliko je iznosio prosek u 2020.), kao i da primena drugih kriterijuma osim cene bude zastupljena u barem 30% postupaka (cena kao jedini kriterijum imala je učešće od 94% u 2020.), do 2023. godine.

Građani su se u istraživanju izjašnjavali oko ocene i upoznatosti sa sistemom javnih nabavki. 53% građana ističe da je barem malo poznato sa sistemom javnih nabavki, a od ovog broja nešto manje od polovine pozitivno ocenjuje postojeći sistem. Ipak, ovde je ostalo nerazjašnjeno pitanje da li su građani koji su dali pozitivnu ocenu želeli da kažu da je bolje da postoji obaveza da se nabavke sprovode po uređenim procedurama (naspram direktnog ugovaranja) ili su u stvari ocenjivali kvalitet sprovođenja postupaka nabavki. Građani su ukazali na potrebu strogog nadzora nad postupcima javnih nabavki (čak 2/3 građana se tako izjasnilo). Tako iskazana potreba na koju ukazuju građani je u velikoj suprotnosti sa postojećim sistemom nadzora nad javnim nabavkama. Naime, tek svaka 400. javna nabavka iz 2020. godine je podlegla kontrolli u vidu monitoringa koji sprovodi Kancelarija za javne nabavke, dok podaci o tome da li, i na koji način Ministarstvo finansija vrši nadzor nad sprovođenjem ugovora o javnim nabavkama na osnovu zakonske obaveze, nisu poznati.

Na pitanje da navedu neku javnu nabavku za koju su nedavno čuli, polovina građana koji kažu da su upoznati sa sistemom javnih nabavki nije uspela da navede nijednu javnu nabavku. Pored toga, i u okviru četvrtine (od ukupnog broja) građana koji mogu da navedu neku nabavku, najveći broj otpada na one koji imaju u vidu (još uvek) aktuelne hitne medicinske nabavke u vezi sa COVID-19, koje su bile potpuno netransparentne. Ovo ukazuje na varljivost ocena o kvalitetu javnih nabavki, jer većina građana zapravo o tome uopšte nema validna saznanja.

Na pitanje da li smatrate da bi javne nabavke u nekim oblastima trebale da budu tajne, samo 6% građana je odgovorilo potvrdno, a među njima 3/4 smatra da to treba da budu samo nabavke u sektoru bezbednosti. Da medicinske nabavke treba da budu tajne smatra samo 0,66% građana (11% od 6%). Ipak, u stvarnosti, sve nabavke vezane za COVID-19 su proglašene za tajne. Kod ponuđača je broj onih smatraju da medicinske nabavke treba da budu tajne još manji (0,12%).

Što se tiče problema u postupcima javnih nabavki, odnosno prilikom odgovaranja na pitanje šta je po njihovom mišljenju najveći problem sa organizovanjem i sprovođenjem postupka javne nabavke, naručioci kao glavni problem vide nedovoljan broj ponuđača – 26% kao prvi odgovor, dok 25% naručilaca navodi kao glavni problem neadekvatno istraživanje tržišta (nešto što bi oni sami trebali da urade).

Inače, na pitanje postavljeno naručiocima da li sprovede ispitivanje tržišta pre sprovođenja postupka, čak 40% kaže da uvek sprovodi, 36% često, 16% ponekad, samo 3% i 1% kažu da retko odnosno nikada ne sprovode istraživanje tržišta. Ovakvi brojevi nisu u skladu sa prethodnim odgovorom u vezi sa glavnim problemom u postupcima javnih nabavki, a istraživanje tržišta je i zakonska obaveza koju bi trebao da sprovodi svaki naručilac. Probleme koji se tiču postupka zaštite prava vidi kao glavni problem 11% naručilaca.

Kod pitanja korišćenja nekog drugog kriterijuma osim cene, naručioci su odgovorili da su u proseku 68 puta sprovodili postupak javnih nabavki u poslednje tri godine, a u proseku je u 11 postupaka korišćen neki drugi kriterijum, a ne najniža cena (treba uzeti u obzir da je i 36% naručilaca odbilo da odgovori na ovo pitanje). Kao najčešće razloge zbog čega se kriterijum kvaliteta ne koristi češće, naručioci su naveli nepostojanje modela na osnovu kog je moguće utvrditi kriterijume – 38%, veći rizik kod nabavki koje se sprovode prema kriterijumu kvalitete – 27%, nedovoljna obučenost lica koje sprovode javne nabavke – 22%. Zasižno da je jedna od stvari kojoj bi trebalo posvetiti pažnju u cilju korišćenja više kriterijuma prilikom sprovođenja postupaka obuka lica koje sprovode postupke u javnim naručiocima, ali i sastavljanje modela prema kojim bi se takvi kriterijumi mogli utvrditi, tamo gde je to moguće.

Podjednak je broj naručilaca koji imaju povećan i smanjen broj ponuda nakon početka primene novog Zakona, a čak 69% ukazuje na to da se broj ponuda nije promenio. To ukazuje da novi zakon nije doneo bitne promene u rešavanju ovog najbitnijeg problema u javnim nabavkama (nedostatka konkurencije), bez obzira na olakšane procedure za učešće u postupku. Stoga je neophodno da se pronađu drugi načini za povećanje konkurencije – direktno pozivanje većeg broja potencijalnih učesnika i uveravanje privrednika da će nabavke biti sprovedene pošteno. Potrebno je i postaviti pitanje šta naručioci čine da bi povećali konkurenciju u javnim nabavkama, kao i šta država treba da uradi da bi do toga došlo.

Iznenadjuće je da je na pitanje upoznatosti sa sistemom zaštite prava, čak 59% ponuđača odgovorilo da nije upoznato sa mehanizmima zaštite prava u postupcima javnih nabavki, a samo 36% ponuđača (od onih koji su upoznati) je bar nekada koristilo mehanizam zaštite prava. Sve ovo je još jedan pokazatelj razloga zbog kojih mnoge nepravilnosti u javnim nabavkama nisu otkrivene – oni koji bi mogli da prepoznaju nameštene nabavke ne znaju proceduru koju bi mogli da iskoriste za zaštitu svojih prava.

Što se tiče kontrole kvaliteta, veliki broj naručilaca (57%), ali i nemali broj ponuđača (37%) smatra da bi trebalo unaprediti kontrolu kvaliteta, dok ogroman broj naručilaca (72%) i ponuđača (89%) smatra da bi nalazi kontrole kvaliteta trebalo da se objavljuju, što do sada nije bio slučaj.

Ogromna je razlika i u percepciji korupcije između ponuđača i naručilaca. Da je uglavnom prisutna ili prisutna u velikoj meri smatra 59% ponuđača i samo 9% naručilaca. Međutim, ova razlika potiče uglavnom zbog broja onih koji „ne znaju“ ili ne žele da se izjasne. Taj broj je upadljivo veći kod naručilaca nego kod ponuđača – 57% naspram 19%. Može se pretpostaviti da veliki broj onih koji ne žele da se izjasne u stvari ne žele da se izjasne zato što su svesni da je korupcija značajno prisutna u ovim procesima.

Ponuđači smatraju da su za korupciju uglavnom odgovorni političko rukovodstvo i naručioci u postupcima javnih nabavki (57% - kao prvi odgovori), a naručioci značajno manje (22%). Odgovori naručilaca ovde nisu od značaja jer čak njih 71% odbija da odgovori. Kod građana taj procenat iznosi 58% ali je njihovo mišljenje manje relevantno jer oni suštinski imaju mnogo manje saznanja o postupcima nabavki.

Ponuđači ukazuju na to da je korupcija najraširenija kod izgradnje infrastrukture – čak 42%, zatim sledi nabavka medicinske opreme i lekove – 12%, a jedna četvrtina ponuđača ne može da oceni. Slične odgovore imali su i građani, a čak su i naručioci, od kojih većina nije znala ili je odbila da odgovori (76%), saglasni sa tim da je infrastruktura najčešća meta korupcije.

Građanima je postavljeno pitanje šta je ono što bi konkretno trebalo da se promeni kako bi oni imali više poverenja u sistem javnih nabavki u Srbiji? Kao najčešći odgovor javili su se veće učešće građana u postupcima, da sve bude javno/transparentno, oštrije kazne za zloupotrebe, strožija kontrola, ali je ipak najveći broj građana odgovorio da ne zna (45%), što još jednom pokazuje da građani ustvari i nisu zaista upoznati sa sistemom i postupcima javnih nabavki u Srbiji.

Za kraj ćemo napomenuti da je Transparentnost Srbija u maju 2021. izdala publikaciju pod nazivom [Javne nabavke i javno privatna partnerstva – između solidnih propisa i loše prakse](#), koja je dostupna i na našem sajtu. U publikaciji je analiziran postojeći sistem javnih nabavki i javno privatnih partnerstava u Srbiji, kao i veliki broj pojedinačnih slučajeva, a date su i opšte preporuke sa unapređenje celokupnog sistema javnih nabavki.